

A postai cenzúra Magyarországon 1945-ben

Az 1945-ös év első negyedét az ország kettéosztottsága jellemezte. Bár hazánk nagyobbik része már 1944 végére felszabadult, a Dunántúlon 1945 elején még harcok folytak, s a terület nem csekély részét még a német csapatok, illetve a nyilas közigazgatás uralták. A fel nem szabadult országrészben — akadozva ugyan —, de még volt postaforgalom, a felszabadult területeken pedig a fő törekvés a postaforgalom újrarendelése volt. Cenzúrával mindkét helyen találkozhatunk.

Cenzúra a még fel nem szabadult területeken

A belföldi postaforgalom cenzúráját még 1944. szeptemberi érvénnyel az 1944. évi 3120 M. E. sz. rendeletével a *Lakatos-kormány* rendelte el. Ennek gyakorlatba való átültetésére azonban elsősorban azokon a területeken került sor, amelyek 1945 első negyedében még nyilasuralom alatt álltak. A háború zűrzavarai miatt ebből az időből viszonylag kevés levél maradt fenn. A levelezést a cenzúrendelet amúgy is egyetlen lapra korlátozta, így gyakoribb a levelezőlapokon való levelezés, ezek nagy része pedig elveszett. Nincsen világos képünk tehát arról, hogy mennyire volt általános a cenzúra a Dunántúl még nyilasuralom alatt álló területein, sem arról, hogy mely megyékre, városokra terjedt ki. Mindenesetre a Dunántúl még fel nem szabadult sávjából több cenzúrázott küldemény ismert, így pl. Kisbérrel Moson vidékére menő levelezőlapon 1945 januárjából, vagy pedig egy 1945. III. 10-én Körmendről Mosonmagyaróvárra küldött levélen. A cenzúrákat mindkét esetben egy „Ellenőrizve” szövegű bélyegző jelenti.

A külföldi levelezés cenzúráját még 1940 közepén, a *Teleki-kormány* rendelte el. 1945-re azonban már igen beszűkült a külföldi postaforgalom, éspedig gyakorlatilag Németországra és a még német megszállás alatt álló területekre (pl. Szlovákia és Horvátország egy része, a Cseh-Morva Protekturátus, esetleg a salói Olasz Köztársaság). Ez idő tájt a forgalom már a semleges országokkal is többnyire szünetelt. Külföldi levelezés tehát igen ritkán fordul elő, mi sem tudunk bemutatni ilyet. Feltehetőleg egyébként, hogy e küldemények cenzúrázását javarészt az akkor még jól működő német katonai cenzúra végezte.

1945. április 4-én az ország teljes egészében felszabadult, így azt követően már csak a felszabadult országrészek postájáról beszélhetünk.

A postaforgalom megindulása a felszabadult területeken

Hosszadalmas volna a postaszolgálat részleges, illetve teljes újjászervezését teljes egészében ismertetni, így inkább példaképpen említjük meg a következőket. Az Ideiglenes Kormány Kereskedelmi és Közlekedésügyi minisztere már 1945. január 4-én felszólította a felszabadult területek közigazgatási vezetőit, hogy a Békés megyeihez hasonló postaszolgálatot szervezzenek, sőt 1945 elején maga a Miniszterelnökség is megszervezte saját postaszolgálatát.

A postaforgalom némely körzetekben meglehetősen hamar megindult, bár ez eleinte elsősorban egy-egy körzetben (megyén) belüli forgalmat jelentett csupán. Erre elsősorban azért volt szükség, hogy az újjászerveződő közigazgatás szervei egymással rendszeresen érintkezhesse, de a lakosság is szeretett volna távolabb élő hozzátartozóinak hírt adni, vagy azoktól hírt kapni.

Bihar és Borsod megyékben már 1944 decemberében, Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyékben pedig 1945 januárjában indultak meg a helyi *utárposták*. Ezekre az volt jellemző, hogy ezt elsősorban a helyi közigazgatási szervek szervezték a helyszínen maradt postásokra támaszkodva és nem maga a postaszervezet. Ennek az az oka, hogy bizonyos körzetekből — pl. éppen az említettek közül — a postások jelentős részét még a felszabadulás előtt Nyugatra költöztették, sőt a posta ellátásához szükséges berendezések, tárgyak (pl. bélyeg, bélyegző) nagy részét is. Így a postaszolgálat csak később, fokozatosan került a postások kizárólagos hatáskörébe. Az összegyűjtött leveleket (az ún. postazárlatokat) ez idő tájt ott, ahol bármilyen vasúti közlekedés már volt (még ha az nem is volt rendszeres) a mozdonyvezetők vitték tovább, ahol nem volt, illetve ahová nem volt, ott úti örök és más futárok. Ahol volt működő posta-

¹Előzményeit lásd Postai cenzúra 1944-ben. Honismeret, 1984. 5. szám (Szerk.)

hivatal, ott az vette át a küldeményeket, ahol nem volt, ott a közigazgatási szervek (községi elöljáróságok, polgármesteri hivatalok) intézték és kézbesítésükről is ők gondoskodtak.

Az ország más részeiben, pl. a Duna—Tisza közén, a felszabadulást követően viszonylag gyorsan megindult a *postatorgalom*. Igen jellemző a gyors újjászervezésre pl. Baranya megye. Itt a gyors felszabadítás váratlanul érte a nyilas közigazgatást és csak kis részben volt módja saját maga és a posta kitelepítésére. Baranya megye területe 1944. december elejére gyakorlatilag teljesen felszabadult, a postaszervezet viszonylag épen megmaradt. Pécssett már 1944 decemberében majdnem minden postahivatal kinyitott. A küldeményeket persze itt is csak a lehetőségeknek megfelelően továbbították, de 1945 legelején a postaszolgálat az egész megyében — bár akadozva — de elég széleskörűen működött, sőt március elején már Budapesttel is megindult a forgalom. Érdekes, hogy a helyi sajtó március közepén közölte, hogy a Vajdasággal, Romániával és Bulgáriával is megindult a levélforgalom, noha ez országosan, hivatalosan csak több hónappal később kezdődött meg.

Budapesten egyébként már 1945. február 8-án, vagyis még a budai ostrom idején újjáalakult a Postavezérgazgatóság, de a tényleges postaforgalom a fővárosban csak február második felében indult meg. Országosan csak 1945 májusától beszélhetünk a postaforgalom folyamatos működéséről.

A cenzúra a felszabadult területeken

A levelek cenzúrázására központi rendelkezések nem voltak, az nem is volt általános. A levelezés javarészt belföldi volt. Az ebből az időszakból fellelhető küldemények mégis azt mutatják, hogy kb. 1945 novemberéig, sőt helyenként még valamivel tovább is, sok helyütt cenzúrázták a belföldi küldeményeket és ennek tényét azokon feltüntették. A központi rendelkezés hiánya arra mutat, hogy a cenzúrázásról a helyi hatóságok intézkedtek.

Az alábbi lista azokat a helységeket tünteti fel, ahol cenzúráztak 1945-ben: Békéscsaba, Debrecen (T), Győr, Gyula vidéke, Kaposvár (T), Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Miskolc (T), Nagykanizsa, Nagykőrös, Nyíregyháza, Orosháza, Pápa, Pécs (T), Sárvár, Sopron, Szeged (T), Szentes?, Szolnok, Szombathely.

E lista nyilván nem teljes és nem is végleges, de mindenesetre arra mutat, hogy számos helyen volt helyi cenzúra. Az alkalmazott cenzúrajelzések egymástól teljesen eltérőek, nyilvánvalóan helyileg készültek, többnyire csak magyar nyelvűek, de Nyíregyházáról és Szombathelyről magyar—orosz nyelvű cenzúrabélyegző ismert. A cenzúrázás helyét a bélyegzők néha feltüntetik, gyakran nem, ezért is bizonytalan a közölt helységjegyzék. Több helyütt nem is egyfajta, hanem többféle bélyegzőt használtak (ezek a listában T betűvel jelölve), éspedig nem egyidejűleg, hanem időben egymást követően. Így például Pécsen kb. 1945. június közepéig egy kisbetűs „Cenzúráva” bélyegzőt alkalmaztak, majd ezt követően egy nagybetűs, kerek „CENSURAZVA” szövegűt (1. ábra).

A bélyegzők további érdekességei: Miskolcon 1945 első felében egy 1921-ben már használt régi cenzúrabélyegzőt vettek elő a fiókból és ezt használták (2. ábra). Ennek az a jellegzetessége, hogy 1920-ban még szerepelt a szövegében a „Cenzúra” szó előtt a „Katonai” szó, de azt még annak idején kivésték és már 1921-ben így kivésve használták. A város neve a bélyegzőben még régies írással: Miskolcz. Debrecen viszont ez idő tájt olyan „Ellenőrizve” szövegű bélyegzőt alkalmazott (3. ábra), amelyben a „Z” betű fordított; később másfajta bélyegzőre tértek át.

Igen érdekes a kaposvári cenzúrabélyegző szövege: „Kaposvár város cenzúrája”; később átérték egy „Ellenőrizve” szövegű bélyegzőre. Szolnok kétsoros „Ellenőrizte SZOLNOK” szövegű bélyegzőt használt, de Szolnok—Szentes-i levélén található kézi, kékceruzás „Cz” jelzés is. Kérdés, hogy ez utóbbit Szolnokon, vagy Szentesen tették a levélre (ezért van a listában Szentes után „?”-jel). Sopronban egyébként a levelek felbontása utáni leragasztására jellegzetes zárószalagot is használtak.

A külföldi forgalom az év elején szünetelt. Helyi forgalmak ugyan — például a Vajdasággal, Romániával, illetve az akkor önálló közigazgatással rendelkező Kárpátaljjal — még 1945 kora tavaszán voltak, de hivatalosan csak 1945 közepén indult meg a külföldi postaforgalom előbb Jugoszláviával, majd később más országokkal is. E küldeményeket gyakran külföldön cenzúrázták (pl. Jugoszláviában, Romániában), itthon viszont csak az egyébként is cenzúrázó körzetekben.

Tábori és hadifogoly levelezés

A tábori posta a még fel nem szabadult területeken 1945 elején is működött, legalábbis vett fel leveleket. Ezek azonban esetleg csak a felszabadulás után jutottak el a címzethez. A tábori postát 1938-tól kezdve mindig cenzúrázták. Volt azonban tábori posta a már felszabadult területeken is. Erre utal a 4. ábrán bemutatott tábori postai levelezőlap. A feladó tábori postaszámot adott meg, a küldeményt ott ellenőrizték is. A postabélyegző azonban már nem tábori postai, hanem budapesti, méghozzá 1945. május 1-i. A címzett Baranyában volt, ahova a küldemény meg is érkezett.

Megpróbáltak hírt adni a hadifogságba esettek is. Így pl. Losonc vidékén esett hadifogságba az a katona, aki ezt Baranyába megírta. Ez a tábori lap is Budapesten ment át (1945. április 20-i bélyegző). Feladásakor a tábori postán cenzúrázták. Igen megvesélt lap, ezért fotón bemutatva nem sokat mutatna. Ezzel szemben jól kivehető az 5. ábrán bemutatott levelezőlap minden részlete. Ezt egy Schleswig Holsteinben (Észak-Németország, a dán határ közelében) lévő hadifogolytáborból írta haza egy ott lévő magyar katona a genfi Vöröskereszt közvetítésével. 1945-ben érkezett Magyarországra, majd a címzethez Baranyába. Hogy miként került rá a Vöröskereszt bélyegzők mellett még egy román nyelvű cenzúrabélyegző is, arra csak a további gondos történeti, cenzúratörténeti levéltári kutatómunka vehet fényt.

id. Gazda István